

EBÛBEKİR RÂTİB EFENDİ

Münşiliğinin yanında üç dilde şiirleri de bulunan Ebûbekir Râtib Efendi'nin asıl şöhreti yazmış olduğu iki sefâret-nâmeden gelir. Bunlardan birincisi *Büyük Lâyihâ* adıyla anılır. İç içe birçok bölüm ve başlıktan oluşan 490 sayfalık bu eserde Râtib Efendi Avusturya Devleti'nin askerî teşkilâtını ve sosyal yapısını ayrıntılı olarak ele almış, ekonomisiyle ilgili bilgiler vermiş, ayrıca öteki bazı Avrupa devletlerinin askerî durumlarından da söz etmiştir. Askerî teşkilâta dair birinci bölümde müellif Avusturya'nın asker alma tarzından, askere ödenen ücretten, subayların yetiştirildiği harp akademisinden ve öteki askerî okullardan, özellikle de bizzat gezip dolaştığı mühendislik akademisinden ayrıntılı olarak bahsetmiş, ayrıca askerî rütbelerden, bunların Osmanlı Türkçesi'ndeki karşılıklarından; piyade, süvari, topçu, lâğımçı ve humbaracı birliklerinden; savaş aletlerinden, bu arada barut yapımında kullanılan güherçileden; yük hayvanlarından, askere verilen erzaktan ve hayvan yeminden, araba, çadır gibi mühimmattan; lojistik hizmetlerden ve yedek kuvvetlerden söz etmiştir. Bölümün sonunda ise Rusya, Prusya ve Fransa'nın askerî durumlarını ele almıştır. Aynı şekilde çeşitli ara başlıklara ayrılan ikinci bölümde Ebûbekir Râtib Efendi, Avusturya halkının refah seviyesi ve şehirlerin düzeni hakkında bilgiler verir. Vergilerden, halkın uyması gereken kuralardan, idarecilerden, mahkemelerden, hastahanelerden, yoksul ve düşkünlerden, devlet hazinesinden, kıymetli madenlerden ve maden dairesinden, gümrüklerden, ticarî faaliyetlerden, yolların temizlik ve bakımından, posta düzeninden, menzilhanelerden, banka ve banka muamelelerinden, değerli kâğıtlardan ve lotarya denilen şans oyunundan, devletin başlıca gelirlerinden ayrıntılı olarak bahseder. Müellif bu büyük eserinde ye-

ri geldikçe Osmanlı padişahına bütçe açığını azaltmasını, ticaret ve sanatın gelişmesi için yerli malı kullanılmasını tavsiye etmekten, II. Viyana Kuşatması'ndan beri devletin gittikçe gerilemesinin başlıca sebebinin padişahların zevk ve sefaya düşkünlükleri olduğunu belirtmekten çekinmez. Eserin çeşitli yazma nüshaları bulunmaktadır (meselâ bk. Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2235; İÜ Ktp., TY, nr. 3255, 5825; Fâtih Millet Ktp., nr. 845; TSMK, Emanet, nr. 613).

Ebûbekir Râtib Efendi'nin kendi adıyla anılan ikinci sefâret-nâmesi, 10 Kasım 1791'de Şumnu'dan Viyana'ya hareketiyle başlamakta ve eserde uğranılan yerler, buralarda yapılan karşılama törenleri, şehirlerin birbirlerine uzaklıkları ele alınmaktadır. Müellif ayrıca bu seyahati sırasında yanındakilerle birlikte yakalandıkları sıtma hastalığından, Avusturya İmparatorluğu'ndaki ziyaret şekline, rütbelerine göre elçilerle ilgili protokol kurallarından; Viyana'dan ve gördüğü öteki şehirlerden, buralardaki önemli bina ve kurumlardan, okullardan, özellikle Osmanlı Devleti'nde istihdam edilecek tercümanların yetiştirildiği Şark Akademisi'nden söz eder. Râtib Efendi'nin çok etkilendiği bu akademi için yazdığı kaside *Fundgruben des Oriens*'de (Viyana 1809, I, 81) neşredilmiştir (Babinger, s. 359). Bu sefâret-nâmesinde Ebûbekir Râtib Efendi Erdel ve Macaristan'dan, buralarda çıkan madenlerden, gezip görmesine izin verilmeyen Budin ve Tımişvar kalelerinden; katıldığı bale, opera, tiyatro, karnaval vb. gösterilerle dans çeşitlerinden de bahseder. Râtib Efendi eserinin sonlarında III. Selim'in mektubunu II. Leopold'e nasıl verdiğini ayrıntılı olarak anlatır (*Sefâret-nâme*, İÜ Ktp., TY, nr. 6096, 9596).

Ebûbekir Râtib Efendi'nin Avusturya başbakanı ve başbakan vekiline gönderdiği mektuplarla onlardan gelen ce-

vaplar, İmparator II. Leopold ve halefi II. Franz'a sunduğu takrirleriyle bunlara verilen cevaplar Viyana Millî Kütüphanesi'nde (nr. Mxt. 501) bulunmaktadır (Flügel, II, 306). 227 gün süren bu sefâreti sırasında Türk elçisine birçok dil bilen ve mühendislikten anlayan teknik bir kadro refakat etmiştir. Râtib Efendi, özellikle *Büyük Lâyihâ*'sındaki askerî ve ekonomik bilgileri muhtemelen bu heyet tarafından tercüme edilen eserlerden derlemiştir. Bu lâyhada verilen bilgiler III. Selim'in Nizâm-ı Cedîd programına örnek olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

T SMA, nr. E. 702, 702/1, 1250, 1380, 1381, 5026/10, 5320, 6700/1-10, 8530, 11.663; Ebûbekir Râtib Efendi, *Büyük Lâyihâ*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2235; a.mlf., *Sefâret-nâme*, İÜ Ktp., TY, nr. 6096, 9596; III. Selim'in *Sirkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Rûznâme* (nşr. V. Sema Arıkan), Ankara 1993, s. 61, 74, 96, 120, 193, 202, 219, 225, 226, 227, 228; D'Ohsson, *Tableau général*, VII, 12; Flügel, *Handschriften*, II, 306; Cevdet, *Tarih*, IV, 266; VI, 195-196, 230-231; VII, 45-46; *Sicill-i Osmânî*, II, 346; Babinger (Üçok), s. 359; Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 116, 372; a.mlf., "Tosyalı Ebûbekir Râtib Efendi", *TTK Belleten*, sy. 153 (1975), s. 49-76; Karal, *Osmanlı Tarihi*, V, 61; a.mlf., "Osmanlı Tarihine Dair Vesikalar", *TTK Belleten*, IV/14-15 (1940), s. 175-189; a.mlf., "Ebûbekir Râtib Efendi'nin Nizâm-ı Cedîd İslahatında Rolü", *TTK Bildiriler*, V (1960), s. 347-355; Faik Reşit Unat, *Osmanlı Seyirleri ve Sefâret-nâmeleri* (nşr. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara 1968, s. 154-162; Hüner Tuncer, "Osmanlı Elçisi Ebubekir Râtip Efendi'nin Viyana Mektupları", *TTK Belleten*, XLIII/169 (1979), s. 73-105; J. M. Setin, "An Eighteenth-Century Ottoman Ambassador Observes the West: Ebu Bekir Râtip Efendi Reports on the Habsburg System of Roads and Posts", *Ar.Ott.*, X (1985-87), s. 219-312; Cahit Bilim, "Ebûbekir Râtib Efendi, Nemçe Sefaretnâmesi", *TTK Belleten*, LIV/209 (1990), s. 261-295.

SEMA ARIKAN

EBÛİSHAK İSMÂİL EFENDİ

(ö. 1137/1725)

Osmanlı şeyhülislâmı.

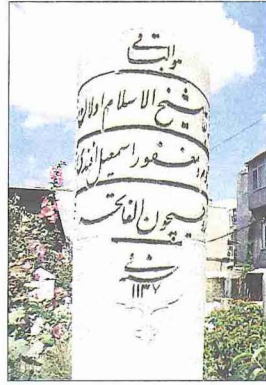
Ebûbekir Râtib Efendi'nin Avusturya İmparatoru II. Leopold tarafından kabulünü gösteren bir resim (Unat, levha XX)

1645'te İstanbul Çarşamba'da doğdu. Birçok şeyhülislâm, kazasker, kadı, müderris, âlim ve şair yetiştiren bir aileye mensuptur. Babası, Alâiye'den (Alanya) İstanbul'a gelip medrese tahsilinden sonra müderrislik ve kadılıklarda bulunan, 1657'de Kahire kadı nâibliği yapan Kara İbrâhim Efendi'dir. Tahsilini tamamladıktan sonra Kazasker Kara Kadri Efendi'den mülâzım oldu; ardından İstanbul'un çeşitli medreselerinde müderrislik yaptı. 1662'de Câfer Paşa Medrese-

si'ne, buradan 1673'te ibtidâ-i hâric derecesiyle Yüsuf Paşa, 1675'te de Abdullah Ağa medreselerine tayin edildi. Müderrisliği sırasında mektupçuluk, tezkirecilik ve kassâmlık görevlerinde de bulundu. 1676'da ibtidâ-i dâhil derecesiyle Şah Hüban Medresesi'ne geçti, oradan da 1678'de hareket-i dâhil derecesiyle İmâdzâde Esseyyid Mehmed Ebûsuûd Efendi'nin yerine Beşiktaş'ta Sinan Paşa Medresesi'ne getirildi. 1681'-de müsilâ-i Sahn derecesiyle yine Beşiktaş'taki Hayreddin Paşa Medresesi müderrisliğine yükseltildi. 1683'te Sahn-ı Semân medreselerinin birine müderris olduktan sonra kendisine ibtidâ-i altmışlı derecesi lâıyk görülerek önce Kılıç Ali Paşa Medresesi'ne, dört yıl sonra da müsilâ-i Süleymâniyye rütbesiyle Mahmud Paşa Medresesi'ne tayin edildi. Aynı derece ile 1689'da Eyüp'teki İsmihan Sultan ve Ebû Eyyüb el-Ensârî Medresesi'nde bu görevine devam etti. Bir yıl sonra hâmis-i Süleymâniyye derecesiyle Galata Medresesi müderrisi, 1691'de ise müderrisliğin en yüksek derecesi olan Süleymaniyye Dârülhadisi müderrisliğine yükselerek reisü'l-müderrisin oldu.

1692'de kadılık mesleğine geçen İsmâil Efendi önce Halep'e gitti; buradaki görevinden sonra 1698'de Mekke-i Mükerrreme pâyesiyile taltif edildi; ardından Kahire, 1706'da da Mekke kadılığı görevine getirildi. Ertesi yıl kendisine Edirne pâyesi, Bolu ve Edincik kadılıkları ihсан edilerek İstanbul'a döndü; 1708'de İstanbul kadısı oldu. 1710'da Anadolu pâyesini elde eden İsmâil Efendi bir yıl sonra Anadolu kazaskerliği, Ocak 1712'de de Rumeli kazaskerliği görevlerine getirildi. Aynı yıl azledilerek üç yıl sonra tekrar Rumeli kazaskeri oldu. 1716'da selefî Menteşzâde Abdürrahim Efendi'nin azliyle boşalan şeyhülislâmlığa tayin edildi. Yaklaşık bir buçuk yıl şeyhülislâmlık makamında kalan İsmâil Efendi'nin bazı davranışları, çocuklarının ve yakınlarının onun mevkii ile uygun olmayan tutumları, kendisinin vazifesiyle bağdaşmayacak şekilde azil ve tayin işlerine karışması gibi sebepler gözden düşmesine yol açtı; 1718'de şeyhülislâmlıktan azledilip Sinop'a sürüldü. Üç yıl sonra affedilerek İstanbul'a döndü ve Bebek ile Rumelihisarı arasındaki yalısında oturmasına izin verildi. Burada vaktini ilim ve ibadetle geçiren İsmâil Efendi 1723'te hastalandı ve 28 Zilkade 1137 (8 Ağustos 1725) tarihinde vefat etti. Ertesi günü, İstanbul-Çarşamba'da in-

Ebûishak
İsmâil
Efendi'nin
kendi
adiyla
anılan
caminin
haziresindeki
mezar taşı -
Çarşamba /
İstanbul

şası bir yıl önce tamamlanan kendi yaptırdığı caminin haziresine defnedildi.

İsmâil Efendi'nin, şeyhülislâmlıktan azledildiği sırada yaptırdığı ve bugün de kendi adıyla anılan bu cami Kâbe'nin ölçülerine göre inşa edilmiştir. Mescidin kapısı üstünde oğlu Ebûishakzâde Mehmed Esad Efendi'nin bir tarih manzumesi bulunmaktadır. Caminin batısındaki medrese ile doğusundaki dârülhadis oğlu Esad Efendi tarafından yaptırılmıştır. İsmâil Efendi bu camiye inşa ettirirken doğduğu hücrenin yerini kendisine mezar olarak seçmişti. Oğulları olan Şeyhülislâm İshak, Şeyhülislâm Mehmed Esad, Lutfullah, Şeyh Mehmed ve Mesud efendilerin mezarları da buradadır.

Kaynaklar İsmâil Efendi'nin ilim ve fazilet sahibi, güler yüzlü, hoşsohbet bir kimse olduğunu; hak ve hukuka düşkün, dalkavukluktan uzak bir şahsiyete sahip bulunduğunu kaydederek. Naîm mahlasıyla şiirleri de bulunan İsmâil Efendi'nin bazı önemli ve nâdir meseleleri izah eden bir mecmua bıraktığı kaydedilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Şeyhî, *Vekâyiü'l-fuzalâ*, III, 589-593; Râşid, *Târih*, V, 192; *Devhatü'l-meşâyiğ*, s. 85; *İlmiyye Salnâmesi*, s. 506-507; Danişmend, *Kronoloji*, V, 137; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/2, s. 464-466; Konyalı, *Alanya*, s. 424; Muhammet Nur Doğan, *Şeyhülislâm İshak Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvanının Edisyon Kritisî* (doktora tezi, 1987), İÜ Ed.Fak. Genel Kitaplığı, nr. THT 48, s. XLIV-XLVIII; a.mlf., *İshak Efendi ve Dîvanından Seçmeler*, İstanbul 1990, s. 3-8; a.mlf., "Şeyhülislâm Es'ad Efendi" (doçentlik takdim çalışması, 1990).

MUHAMMET NUR DOĞAN

EBÜİSHAKZÂDE ESAD EFENDİ

(bk. ESAD EFENDİ, Ebûishakzâde).

EBÜİSHAKZÂDE İSHAK EFENDİ

(bk. İSHAK EFENDİ, Ebûishakzâde).

EBÜKİR

(أبو كير)

Mısır'da Akdeniz kıyısında bir sahil şehri.

Kaynaklarda adı Bükir, Ebûgür, Ebûhür, Ebâhür şekillerinde de geçer. İskenderiye'nin 23 km. kuzeydoğusunda, aynı adı taşıyan körfezin kıyısında yer almaktadır. Civardaki ada ve göl de aynı adla anılmakta olup burası önceleri Buhayre'de Demenhür kazasına dahil iken sonraları İskenderiye'ye bağlanmıştır.

Muhtemelen İlkçağ'daki Bukiris şehrinin yerinde kurulan ve adını da buradan alan Ebûkîr'e ait fazla bilgi yoktur. Arap coğrafyacıları içinde buradan ilk söz eden İdrîsî'dir. Ebû'l-Fidâ ve Kalkaşendî de Ebûkîr gölü hakkında bilgi vermişlerdir. Eski Mısır'dan bahseden bazı Arap kaynaklarında burada bir deniz fenerinin varlığından söz edilmektedir. Avrupalı seyyahlar da bu yörede İskenderiye-Reşid yolu üzerinde kıyıda işaret olmak üzere bazı kuleler bulunduğunu yazarlar. Eutychius, Fâtımîler'e karşı Mısır'ı korumak için Tarsus'tan gönderilen yardım filosunun Ebûkîr'e gelişini bildirmektedir. 27 Şâban 764'te (11 Haziran 1363) Avrupalı korsanların Ebûkîr'e akında bulunarak halktan esir ettikleri altmış kişiyi Sidon'da sattıkları da bilinmektedir.

Mısır'ın Osmanlı idaresine girmesinden sonra Ebûkîr İskenderiye sancağına bağlandı. Burada küçük bir yerleşme yeri ile limanı koruyan bir burç ve fener yer alıyordu. XVI. yüzyıl başlarında bu kıyıları dolaşan Pîrî Reis, şehri Ebûgür adıyla anarak önünde geniş bir liman ve bir burç bulunduğunu, limanın uzaktan bir ada gibi göründüğünü, üst tarafta hurmalıkların ve beyaz boyalı evlerin yer aldığını yazar. Limandaki burç daha sonra kale haline getirilmiştir. Nitekim Evliya Çelebi kalenin 934'te (1527-28), o sırada Mısır valisi olan Hadım Süleyman Paşa tarafından yaptırıldığını belirtir, hatta kale kitabesini de kaydeder. Limanı koruyan ve stratejik öneme sahip olan bu kale, XVII. yüzyıl başlarında Mısır'ın Akdeniz kıyılarındaki müstahkem mevkiilerinden birini teşkil ediyordu. 1591'de İskenderiye Kalesi'nden sonra en kalabalık muhafız grubu Ebûkîr Kalesi'nde bulunuyordu. Bu sıralarda kalede 103 muhafız, dokuz müteferrika görev yapıyordu. Ebûkîr ve civarını etraf-